

วารสารอิเล็กทรอนิกส์
ทางการศึกษา

OJED, Vol. 11, No. 1, 2016, pp. 45 - 61

OJED

An Online Journal
of Education

<http://www.edu.chula.ac.th/ojed>

ผลของการจัดประสบการณ์ตามแนวทางการสอนแบบ 4-H ที่มีต่อคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล
EFFECTS OF ORGANIZING EXPERIENCE BASED ON 4-H INSTRUCTIONAL APPROACH
ON LEADERSHIP CHARACTERISTICS OF KINDERGARTENER

นางสาวศตพร ศรีทิพย์ *

Sataporn Sritip

อาจารย์ ดร.ปณัฐรณ จารุชัยนิวัฒน์ **

Panutsorn Jaruchainiwat, Ph.D.

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาผลของการจัดประสบการณ์ตามแนวทางการสอนแบบ 4-H และการจัดประสบการณ์แบบปกติที่มีต่อคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาลใน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการคิด ด้านความสัมพันธ์ ด้านการทำงาน และด้านตนเอง 2) เพื่อศึกษาผลของการจัดประสบการณ์ตามแนวทางการสอนแบบ 4-H ที่มีต่อคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาลใน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการคิด ด้านความสัมพันธ์ ด้านการทำงาน และด้านตนเอง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือ เด็กชั้นอนุบาลปีที่ 3 ปีการศึกษา 2558 โรงเรียนอนุบาลปทุมวัน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน จำนวน 36 คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มทดลองจำนวน 18 คน และกลุ่มควบคุมจำนวน 18 คน กลุ่มทดลองได้รับการจัดประสบการณ์ตามแนวทางการสอนแบบ 4-H ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นที่ 1 การกระตุ้นความสนใจ ขั้นที่ 2 การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ ขั้นที่ 3 การสะท้อนและประยุกต์ใช้ความรู้ และขั้นที่ 4 การสะท้อนและประยุกต์ใช้คุณลักษณะภาวะผู้นำ ระยะเวลาที่ใช้ในการทดลอง 10 สัปดาห์ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบประเมินคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล วิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่าที

ผลการวิจัย พบว่า 1) หลังการทดลอง กลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ยคะแนนคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล ใน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการคิด ด้านความสัมพันธ์ ด้านการทำงาน และด้านตนเอง สูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 2) หลังการทดลอง กลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ยคะแนนคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล ใน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการคิด ด้านความสัมพันธ์ ด้านการทำงาน และด้านตนเอง สูงกว่าก่อนทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

* นิสิตมหาบัณฑิตสาขาวิชาการศึกษาระดับปริญญาโท ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

E-mail Address: Sataporn.Sri@student.chula.ac.th

**อาจารย์ประจำสาขาวิชาการศึกษาระดับปริญญาโท ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

E-mail Address: Pattamasiri.T@Chula.ac.th

ISSN1905-4491

Abstract

The purpose of this research was to 1) study the effects of organizing experience based on the 4-H instructional approach on the leadership of kindergarteners between an experimental group and a control group, and 2) to study the effects of organizing experience based on the 4-H instructional approach on the leadership of kindergarteners. The samples were 36 kindergarteners studying in K3 of academic year 2015 at Parntawan Kindergarten, who were divided into 2 groups: 18 children for the experimental group and 18 children for the control group. The experimental group used the organizing experiences based on the 4-H instructional approach, consisting of four procedures, which were 1) encouraging child's interests, 2) learning through experience, 3) reflecting and applying knowledge, and 4) reflecting and applying leadership characteristics. The research duration was 10 weeks. The research instrument was an assessment form of kindergarteners's leadership characteristics. The data was statistically analyzed using arithmetic mean, standard deviation and t-test.

The research results were as follows: 1) After the experiment, the experimental group had higher mean scores of leadership characteristics of kindergarteners in the areas of Head, Heart, Hand and Health than that of the control group at a .01 significance level. 2) After the experiment, the experimental group had higher mean scores of leadership characteristics of kindergarteners in the areas of Head, Heart, Hand and Health than before the experiment at a .01 significance level.

คำสำคัญ: 4-เอช/ คุณลักษณะภาวะผู้นำ/ เด็กอนุบาล

KEYWORDS: 4-H/ LEADERSHIP CHARACTERISTICS/ KINDERGARTENER

บทนำ

ทรัพยากรมนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประเทศ เนื่องจากทรัพยากรมนุษย์เป็นกำลังสำคัญในการช่วยให้ประเทศอยู่รอดและพัฒนาได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติหลายฉบับได้กำหนดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ไว้เป็นเป้าหมายสำคัญ เช่น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (2550 - 2554) ที่น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางปฏิบัติ และให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (2555 - 2559) ที่เน้นการเตรียมความพร้อมให้แก่คน สังคม และระบบเศรษฐกิจของประเทศให้สามารถปรับตัวรองรับผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะในด้านทรัพยากรมนุษย์ และกลไกต่าง ๆ (สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554) และสิ่งที่ช่วยให้ประเทศจะเจริญก้าวหน้าได้ คือ การมีทรัพยากรบุคคลที่มีคุณลักษณะภาวะผู้นำ

ปัญหาที่พบในสังคมไทยปัจจุบันคือ เด็กไทยรุ่นใหม่จำนวนมากขาดคุณลักษณะภาวะผู้นำ เนื่องจากเคยชินกับการเป็นผู้ตามมากกว่า สาเหตุนี้มาจากการเลี้ยงดูแบบประคบประหงมจากครอบครัว และระบบการศึกษาที่สร้างให้เด็กคิดตามมากกว่าคิดสร้างสรรค์ ทำให้เด็กและวัยรุ่นไทยในปัจจุบันมีโอกาสนในการคิดและตัดสินใจน้อยลง ตัดสินใจไม่เป็น หรือตัดสินใจอย่างไม่มีเหตุผล นอกจากนี้เด็กจำนวนมากยังมีอาการเบื่อง่าย

ไม่ชอบการคิดวิเคราะห์ หรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ (กรุงเทพฯธุรกิจ, 2555) อีกทั้งยังพบว่า ครูส่วนใหญ่ยังถ่ายทอดความรู้แบบสอนวิชา ไม่ให้เด็กเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้อื่น ทำให้เด็กขาดความมั่นใจ และไม่มีความคิดเห็นเป็นของตนเอง (สยามรัฐ, 2556) การพัฒนาให้เด็กมีคุณลักษณะภาวะผู้นำจึงเป็นเรื่องที่โรงเรียนควรสอน และปลูกฝังให้เด็กตั้งแต่เล็ก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551) เนื่องจากเป็นคุณลักษณะที่มีประโยชน์ต่อเด็กทั้งในปัจจุบันและอนาคต

การพัฒนาคุณลักษณะภาวะผู้นำนั้นควรเริ่มพัฒนาตั้งแต่เด็ก สอดคล้องกับคำกล่าวของ Nelson (2009) ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาผู้นำรุ่นเยาว์ที่กล่าวว่า “ถ้าต้องการเปลี่ยนแปลงโลกให้สดใสผู้นำ ถ้าต้องการเปลี่ยนแปลงผู้นำให้สดใสพวกเขาตั้งแต่วัยเยาว์” สอดคล้องกับ โควีย์ (2554) นักการศึกษา และนักเขียนชาวอเมริกัน ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาหลักสูตรการใช้ชีวิตและภาวะผู้นำที่เชื่อว่า เด็กทุกคนสามารถพัฒนาคุณลักษณะภาวะผู้นำได้ ด้วยการฝึกให้ตัดสินใจเรื่องพื้นฐานของชีวิตด้วยตนเอง ให้อุบัติเห็นคุณค่าในตนเอง และมีความเชื่อมั่นในตนเอง การเปิดโอกาสให้เด็กได้มีประสบการณ์เกี่ยวกับการเป็นผู้นำโดยเริ่มจากตนเองจะช่วยให้เด็กสามารถตัดสินใจในเรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และการบ่มเพาะคุณลักษณะภาวะผู้นำให้แก่เด็กตั้งแต่เล็กถือเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมที่สุด เพราะเด็กจะเปิดใจและยอมรับหลักการภาวะผู้นำได้อย่างง่ายดาย และสามารถซึมซับหลักการภาวะผู้นำเข้าไปได้มากกว่าเด็กที่โตแล้ว

แนวคิด 4-H ได้ถูกพัฒนาขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ. 1902 และได้มีการปรับปรุงและนำไปใช้อย่างต่อเนื่อง โดยในปี ค.ศ. 1998 ได้มีการทบทวนโปรแกรม 4-H เพื่อให้เป็นแนวทางการพัฒนาทักษะชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนใน 4 ด้าน ได้แก่ 1) การพัฒนาด้านการคิด (Head) 2) การพัฒนาด้านความสัมพันธ์ (Heart) 3) การพัฒนาด้านการทำงาน (Hand) 4) การพัฒนาด้านการพัฒนาตนเอง (Health) ปัจจุบันแนวคิด 4-H มีการขยายตัวอย่างกว้างขวางในประเทศสหรัฐอเมริกา และ 80 ประเทศทั่วโลก และได้มีการนำมาใช้กับเด็กในช่วงอายุต่าง ๆ กัน ตั้งแต่อายุ 5-21 ปี โดยในปี ค.ศ. 1996 ได้มีการนำมาประยุกต์ใช้กับเด็กอายุ 5-8 ปี และเรียกชื่อโปรแกรมนี้อีกว่า 4-H Clover Kids หรือ 4-H Cloverbuds (Montana State University, 2010) เด็กที่เข้าร่วมในโปรแกรม 4-H จะได้รับการพัฒนาในด้านทักษะชีวิต ทักษะทางสังคม ผ่านการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับเพื่อน และเด็กยังได้พัฒนาความมั่นใจในตนเอง การดูแลตนเอง และการกำกับตนเองจากกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เด็กรู้สึกประสบความสำเร็จในการทำกิจกรรม สิ่งเหล่านี้เป็นทักษะที่มีความสำคัญสำหรับการเป็นผู้นำ โดยผู้นำจำเป็นต้องมีความสามารถในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ความสามารถในการคิดและตัดสินใจเพื่อวางแผนและลงมือทำสิ่งต่าง ๆ ความสามารถในการสร้างและรักษาความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ ความสามารถในการทำงานทั้งการทำงานกลุ่มและการทำงานเดี่ยว ผู้นำต้องมีความรับผิดชอบในการทำงานจนสำเร็จลุล่วง และยังต้องมีความสามารถในการรู้จักและเข้าใจตนเองทั้งในด้านจุดเด่นและจุดด้อย และในด้านอารมณ์และรู้สึกของตนเอง สามารถควบคุมและแสดงออกมาได้อย่างเหมาะสม ซึ่งโปรแกรม 4-H สามารถช่วยในการส่งเสริมคุณลักษณะภาวะผู้นำให้แก่เด็กได้เป็นอย่างดี

การจัดประสบการณ์แบบ 4-H (Iowa State University, 2012) ได้พัฒนามาจากแนวคิดของ Kolb, Bybee และ Pfeiffer & Jones โดยเน้นให้เด็กได้เรียนรู้ และมีประสบการณ์ตรงจากการลงมือปฏิบัติกิจกรรม

ด้วยตนเอง ช่วยให้เด็กสามารถนำความรู้เดิมมาเชื่อมโยงกับความรู้ใหม่ที่ได้รับจากการลงมือปฏิบัติกิจกรรม และยังเปิดโอกาสให้เด็กมีโอกาสได้ทำงานร่วมกับผู้อื่น มีการใช้คำถามปลายเปิดเป็นตัวชี้แนะ และกระตุ้นให้สะท้อนคิด เปิดโอกาสให้เด็กได้แบ่งปันความคิดเห็นหรือประสบการณ์ต่าง ๆ ซึ่งช่วยให้เด็กสามารถนำสิ่งที่ได้เรียนรู้จากกิจกรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ โดยกระบวนการจัดประสบการณ์ตามแนวคิด 4-H มีขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 ลงมือทำ (Do) เป็นการเปิดโอกาสให้เด็กมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ง่ายและมีประสิทธิภาพมากที่สุดในการเรียนรู้ ประกอบด้วย การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์

ขั้นที่ 2 สะท้อนการเรียนรู้ (Reflect) เป็นการกระตุ้นให้เด็กรู้สึกสงสัยเกี่ยวกับสิ่งที่เกิดขึ้น ทำให้เด็กสามารถคิดเกี่ยวกับกิจกรรมได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ประกอบด้วย การแบ่งปันประสบการณ์ และการอภิปราย

ขั้นที่ 3 ประยุกต์ใช้ความรู้ (Apply) เป็นการประยุกต์กิจกรรมที่เด็กได้ทำ และข้อมูลที่ได้รับจากการอภิปรายหรือสิ่งที่เด็กมีความรู้อยู่แล้ว เชื่อมโยงให้เด็กสามารถนำข้อมูลนั้น ๆ กลับมาใช้ได้อีกในอนาคต ประกอบด้วย การสรุปความรู้ใหม่ และการประยุกต์ใช้

มหาวิทยาลัยในประเทศสหรัฐอเมริกาได้ระบุถึงคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กก่อนุบาลไว้ ดังนี้ มหาวิทยาลัยไอโอวา (Iowa State University, 2012) ได้จัดทำโปรแกรมหลังเลิกเรียนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะภาวะผู้นำสำหรับเด็กก่อนุบาล ได้แก่ ภาวะผู้นำ การสื่อสาร การสร้างความสัมพันธ์ กระบวนการกลุ่ม การวางแผนและการจัดการ มหาวิทยาลัยมินนิโซตา (University of Minnesota, 2006) ได้จัดทำบทเรียนภาวะผู้นำสำหรับเด็ก และระบุถึงคุณลักษณะภาวะผู้นำสำหรับเด็ก ได้แก่ การเข้าใจตนเอง การทำความรู้จักกับผู้อื่น การสร้างทีมหรือกระบวนการกลุ่ม การสื่อสาร การตั้งเป้าหมายและการวางแผน การแก้ปัญหา การตัดสินใจ และคุณลักษณะของผู้นำ นอกจากนี้ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2552) ได้ระบุสมรรถนะการพัฒนาตามวัยของเด็กอายุ 3-5 ปี ที่สอดคล้องกับคุณลักษณะภาวะผู้นำเอาไว้ในพัฒนาการด้านต่างๆ ดังนี้

1) พัฒนาการด้านสังคม ได้แก่ ด้านการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ใหญ่ และการมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน เด็ก ด้านพฤติกรรมการปรับตัวทางสังคม และด้านการเห็นคุณค่าของความแตกต่าง

2) พัฒนาการด้านอารมณ์ ได้แก่ ด้านความคิดเกี่ยวกับตนเอง ด้านการควบคุมอารมณ์ตนเอง และด้านสมรรถนะของตนเอง

3) พัฒนาการด้านการคิดและสติปัญญา ได้แก่ ด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณ

4) พัฒนาการด้านภาษา ได้แก่ ด้านการเข้าใจและการใช้ภาษา และด้านการสื่อความหมาย

5) พัฒนาการด้านจริยธรรม ได้แก่ ด้านการมีวินัยในตนเอง และด้านการพัฒนาเกี่ยวกับความรู้ผิดชอบชั่วดี

Anderson, Bruce & Mouton (2010) ได้สัมภาษณ์นักศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยที่ได้เข้าร่วมโปรแกรม 4-H จำนวน 13 คน จาก 10 รัฐในประเทศสหรัฐอเมริกา พบว่าประสบการณ์การได้เข้าร่วมในโปรแกรม 4-H มีส่วนช่วยในการพัฒนาทักษะชีวิตความเป็นผู้นำตามการพัฒนาทักษะชีวิตใน 4 ด้านของ

โปรแกรม 4-H นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยที่ศึกษาผลการรับรู้ของผู้ปกครองเด็กอายุ 5-8 ปี ที่เข้าร่วมในโปรแกรม 4-H Cloverbuds ซึ่งเป็นโปรแกรม 4-H สำหรับเด็กในช่วงปฐมวัย พบว่า โปรแกรมมีส่วนช่วยในการพัฒนาทักษะชีวิตของเด็กปฐมวัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทักษะทางสังคม การเรียนรู้วิธีการเรียนรู้ การพัฒนาส่วนบุคคลในด้านความมั่นใจในตนเอง การดูแลตนเอง และการกำกับตนเอง (Ferrari, Hogue & Scheer, 2004) ทักษะเหล่านี้เป็นทักษะที่ช่วยส่งเสริมการพัฒนาภาวะผู้นำ และคุณลักษณะของการเป็นผู้นำให้แก่เด็กได้

การศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนาคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กปฐมวัยในประเทศไทยมีดังนี้ อรพินท์ สุขยศ (2538) ได้ทำการศึกษาผลของการละเล่นของเด็กไทยที่มีต่อลักษณะความเป็นผู้นำ ซึ่งทำการศึกษาในด้านความเชื่อมั่นในตนเองของเด็กปฐมวัย พบว่าการละเล่นของเด็กไทยสามารถช่วยพัฒนาลักษณะความเป็นผู้นำของเด็กได้ และสิลาวดี ชนะมาร (2549) ที่ใช้กิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะเพื่อพัฒนาลักษณะความเป็นผู้นำในเด็กปฐมวัย โดยทำการศึกษาในด้านความเชื่อมั่นในตนเอง และการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น พบว่าการเปิดโอกาสให้เด็กได้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมจะช่วยให้เด็กพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเอง ส่วนกิจกรรมที่จัดเป็นกลุ่มใหญ่และเปิดโอกาสให้เด็กมีส่วนร่วมจะช่วยพัฒนาการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นได้ อรอุมา วิไลย์ (2557) ศึกษาความคิดเห็นของครูประจำชั้นอนุบาลปีที่ 2 เกี่ยวกับคุณลักษณะภาวะผู้นำในเด็กอนุบาลใน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านความคิด ด้านการสร้างสัมพันธภาพ ด้านการทำงาน และด้านการเข้าใจตนเอง พบว่า ครูมีความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณลักษณะภาวะผู้นำโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยด้านการเข้าใจตนเองมีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมา คือ ด้านการสร้างสัมพันธภาพ ด้านความคิด และด้านการทำงาน ตามลำดับ

งานวิจัยที่นำเสนอข้างต้น พบว่า งานวิจัยที่พัฒนาคุณลักษณะภาวะผู้นำในเด็กมีจำนวนน้อย และกิจกรรมส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นกิจกรรมเฉพาะ โดยไม่ได้มีการนำไปบูรณาการเข้ากับกิจกรรมเสริมประสบการณ์ จึงทำให้เด็กไม่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ และมีการศึกษาคุณลักษณะภาวะผู้นำเพียงแค่บางด้านเท่านั้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจการจัดประสบการณ์ตามแนวคิดการสอนแบบ 4-H มาบูรณาการในการจัดประสบการณ์ เพื่อส่งเสริมคุณลักษณะภาวะผู้นำให้แก่เด็กอนุบาลใน 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการคิด 2) ด้านความสัมพันธ์ 3) ด้านการทำงาน 4) ด้านตนเอง ซึ่งเป็นคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ควรส่งเสริมให้เกิดขึ้นตั้งแต่ในช่วงปฐมวัย เพื่อให้เติบโตเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพของประเทศต่อไป

**กรอบแนวคิดในการวิจัย เรื่อง ผลของการจัดประสบการณ์ตามแนวทางการสอนแบบ 4-H ที่มีต่อ
คุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล**

การเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์

(Pfeiffer & Jones, 1977; Kolb 1984; Bybee 2006)

การเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์จะช่วยให้เด็กเกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้ง ผ่านการลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นรูปธรรม เนื่องจากการเรียนรู้ที่ดีที่สุดเกิดจากการลงมือทำ และการนำประสบการณ์ที่ได้รับมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการสะท้อนการเรียนรู้เพื่อสร้างเป็นความคิดรวบยอดเชิงนามธรรม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ใหม่ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางความคิดและพฤติกรรม

โปรแกรม 4-H

(Hendricks, 1998; Baker, 2006; Montana State University, 2010; University of Florida, 2011)

โปรแกรมการศึกษาตามอริยาศัยที่เปิดโอกาสให้เด็กได้ทำกิจกรรมร่วมกับคนอื่นผ่านการเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์ที่ปราศจากการแข่งขัน โดยมีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาทักษะชีวิตเด็กและเยาวชนใน 4 ด้าน ได้แก่

- 1) ด้านการคิด (Head)
- 2) ด้านความสัมพันธ์ (Heart)
- 3) ด้านการทำงาน (Hand)

หลักการของการจัดประสบการณ์ตามแนวทางการสอนแบบ 4-H

1. การทำกิจกรรมกลุ่มช่วยส่งเสริมให้เด็กมีทักษะในการทำงานและอยู่ร่วมกับผู้อื่น
2. การปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูและเด็กภายใต้สภาพแวดล้อมเชิงบวก ช่วยให้เด็กรู้สึกปลอดภัยและมีความกระตือรือร้นในการเรียนรู้
3. การเรียนรู้แบบร่วมมือโดยปราศจากการแข่งขันช่วยส่งเสริมให้เด็กเกิดการเห็นคุณค่าในตนเอง
4. การให้เด็กเรียนรู้ผ่านการทำกิจกรรมที่สอดคล้องกับประสบการณ์เดิม ช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้และนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง
5. การพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่ได้รับจากการทำกิจกรรม ช่วยให้เด็กมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่เรียนได้ชัดเจน

กระบวนการจัดประสบการณ์ตามแนวทางการสอนแบบ 4-H

ขั้นที่ 1 การกระตุ้นความสนใจ

ขั้นที่ 2 การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์

ขั้นที่ 3 การสะท้อนและประยุกต์ใช้ความรู้

ขั้นที่ 4 การสะท้อนและประยุกต์ใช้คุณลักษณะภาวะผู้นำ

คุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล

1. ด้านการคิด
2. ด้านความสัมพันธ์
3. ด้านการทำงาน
4. ด้านตนเอง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาผลของการจัดประสบการณ์ตามแนวทางการสอนแบบ 4-H และการจัดประสบการณ์แบบปกติที่มีต่อคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาลใน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการคิด ด้านความสัมพันธ์ ด้านการทำงาน และด้านตนเอง

2. เพื่อศึกษาผลของการจัดประสบการณ์ตามแนวทางการสอนแบบ 4-H ที่มีต่อคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาลใน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการคิด ด้านความสัมพันธ์ ด้านการทำงาน และด้านตนเอง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงทดลอง ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย 10 สัปดาห์ มีวิธีการดำเนินวิจัย ดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลเบื้องต้น

ผู้วิจัยศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดประสบการณ์ตามแนวทางการสอนแบบ 4-H และคุณลักษณะภาวะผู้นำ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2. การกำหนดประชากร และกลุ่มตัวอย่าง

2.1 ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ เด็กชั้นอนุบาลปีที่ 3 สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน

2.2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ เด็กชั้นอนุบาลปีที่ 3 จำนวน 36 คนที่กำลังศึกษาในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2558 โรงเรียนอนุบาลปานตะวัน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ได้มาโดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) โดยมีเกณฑ์ ดังนี้

1) เป็นโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ที่ไม่มีนโยบายเร่งเรียน เขียน อ่านเกินพัฒนาการของเด็ก และมีการจัดประสบการณ์โดยใช้ กิจกรรมหลัก 6 กิจกรรม

2) เป็นโรงเรียนที่มีอัตราส่วนของนักเรียนต่อห้องไม่เกิน 25 คน

2.3 ดำเนินการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple random sampling) ด้วยการจับฉลากห้องเรียนจำนวน 2 ห้อง เพื่อกำหนดกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ได้เด็กห้องเรือสำเภา จำนวน 18 คน เป็นกลุ่มทดลอง และเด็กห้องเรือใบ จำนวน 18 คน เป็นกลุ่มควบคุม

3. การจัดทำแผนการจัดประสบการณ์

3.1 พัฒนาแผนการจัดประสบการณ์ตามแนวทางการสอนแบบ 4-H โดยมีขั้นตอนดังนี้

1) ศึกษาทฤษฎี และแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการจัดประสบการณ์ตามแนวทางการสอนแบบ 4-H และการส่งเสริมคุณลักษณะภาวะผู้นำสำหรับเด็กอนุบาล จากเอกสาร ตำรา บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของประเทศไทยและต่างประเทศ

2) กำหนดเนื้อหา โดยวิเคราะห์ความสอดคล้องของสาระที่ควรเรียนรู้ในหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พ.ศ. 2546 และคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล และกำหนดเนื้อหาสาระ

3) กำหนดขั้นตอนการจัดประสบการณ์ตามแนวทางการสอนแบบ 4-H ออกเป็น 4 ขั้นตอน โดยเริ่มจากขั้นที่ 1 การกระตุ้นความสนใจ ขั้นที่ 2 การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ ขั้นที่ 3 การสะท้อนและประยุกต์ใช้ความรู้ ขั้นที่ 4 การสะท้อนและประยุกต์ใช้คุณลักษณะภาวะผู้นำ การประเมินคุณลักษณะภาวะผู้นำด้วยการสังเกตพฤติกรรมของเด็ก และประเมินผลการเรียนรู้เนื้อหาสาระตามวัตถุประสงค์

4) สร้างแผนการจัดประสบการณ์ จำนวน 80 แผน ประกอบด้วย แผนการจัดประสบการณ์ตามแนวทางการสอนแบบ 4-H สำหรับกลุ่มทดลอง จำนวน 10 หน่วย หน่วยละ 4 แผน รวม 40 แผน และแผน การจัดประสบการณ์แบบปกติ สำหรับกลุ่มควบคุม จำนวน 10 หน่วย หน่วยละ 4 แผน รวม 40 แผน

5) ตรวจสอบคุณภาพของแผนการจัดประสบการณ์ตามแนวทางการสอนแบบ 4-H โดยนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน พิจารณาตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา ความสอดคล้องระหว่างวัตถุประสงค์ เนื้อหาสาระ ขั้นตอนการจัดกิจกรรม และการประเมินผล พบว่า ความตรงเชิงเนื้อหา มีค่าตั้งแต่ 0.6-1 และนำแผนการจัดประสบการณ์มาปรับปรุงแก้ไขครั้งที่ 1

6) นำแผนการจัดประสบการณ์ที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิไปทดลองนำร่องกับเด็กอนุบาลที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ 3 โรงเรียนอนุบาลธีรานุรักษ์ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ซึ่งมีคุณสมบัติใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 20 คน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อตรวจสอบความเหมาะสม และความเป็นไปได้ของแผนการจัดประสบการณ์ในด้านวัตถุประสงค์ เนื้อหาสาระ ขั้นตอนการจัดกิจกรรม ระยะเวลาในการจัดประสบการณ์ สื่อที่ใช้ และการประเมินผล ตลอดจนปัญหาที่พบระหว่างการจัดประสบการณ์

7) พัฒนาและปรับแก้แผนการจัดประสบการณ์ตามแนวทางการสอนแบบ 4-H และแผนการจัดประสบการณ์แบบปกติ

4. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

4.1 ศึกษาข้อมูลพื้นฐาน แนวคิดและหลักการ จากเอกสาร ตำรา สิ่งพิมพ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาลจากมหาวิทยาลัยไอโอวา มหาวิทยาลัยอาร์คันซอ มหาวิทยาลัยมินนิโซตา และสมรรถนะการพัฒนาตามวัยของเด็กอายุ 3-5 ปีของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา แล้วนำมาสังเคราะห์คุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล และกำหนดกรอบแนวคิดคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล

4.2 สร้างแบบประเมินคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล 2 ฉบับ ที่คู่ขนานกัน เพื่อใช้ทดสอบก่อนการทดลอง และหลังการทดลอง โดยกำหนดโครงสร้าง รูปแบบของแบบประเมิน และเกณฑ์การให้คะแนนคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล ฉบับก่อนการทดลอง และหลังการทดลอง โดยแบบประเมินมีการกำหนดสถานการณ์ในลักษณะของการทำงานกลุ่ม ประกอบด้วยสถานการณ์ในการสังเกต และสัมภาษณ์ รวมทั้งสิ้น 5 สถานการณ์ แบ่งออกเป็น 24 ข้อย่อย รวมทั้งสิ้น 48 คะแนน สถานการณ์แต่ละข้อมีการกำหนดตัวบ่งชี้ของคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาลที่ต้องการประเมิน มีการระบุพฤติกรรม และคำพูดที่ผู้ประเมินใช้ในการสังเกตพฤติกรรมเด็ก และใช้ในการกระตุ้นให้เด็กแสดงพฤติกรรมและสังเกตพฤติกรรมที่

สอดคล้องกับคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล โดยประเมินเด็กเป็นรายบุคคลขณะทำกิจกรรมกลุ่มย่อย กลุ่มละ 4 คน ใช้เวลาในการประเมินประมาณ 45 นาที จากนั้นนำข้อมูลที่ได้จากการประเมินมาประเมินค่า ด้วยการแจกแจงระดับการปฏิบัติ (Rubric)

4.3 ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลภาคสนามจากสภาพบริบทจริงของโรงเรียนธีรานุรักษ์ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่าง เพื่อศึกษาช่วงเวลาที่เหมาะสมในการสังเกตคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล และนำมาใช้เป็นแนวทางในการกำหนดช่วงเวลาในการสังเกต จากการสังเกตพบว่า ช่วงเวลาที่เด็กแสดงออกถึงคุณลักษณะภาวะผู้นำอยู่ในช่วงของกิจกรรมเสริมประสบการณ์ กิจกรรมกลางแจ้ง และกิจกรรมเสรี

4.4 การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มีขั้นตอน ดังนี้

1) ผู้วิจัยนำแบบประเมินคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล ฉบับก่อนการทดลอง และหลังการทดลองที่สร้างขึ้น พร้อมกรอบแนวคิดคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาลไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน ซึ่งเป็นนักวิชาการด้านการศึกษาปฐมวัย และด้านการสอนเด็กอนุบาล และผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาปฐมวัย เป็นผู้ตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (IOC) ของเกณฑ์การให้คะแนนคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล และความตรงเชิงเนื้อหาของสถานการณ์ที่ใช้ในการสังเกตคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล ผลการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาของแบบประเมินคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาลมีค่าระหว่าง 0.6–1

2) ผู้วิจัยนำข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 3 ท่าน มาปรับปรุงและแก้ไขแบบประเมินคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล เพื่อให้ได้เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยที่มีคุณภาพ

3) ผู้วิจัยนำแบบประเมินคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล ฉบับก่อนการทดลอง และหลังการทดลองที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิไปใช้กับเด็กอนุบาลที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ 3 โรงเรียนอนุบาลดาววิ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน ที่มีคุณสมบัติใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 20 คน จากการทดลองใช้แบบประเมินคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล

4) ผู้วิจัยนำแบบประเมินคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาลมาวิเคราะห์ค่าความยาก อำนาจจำแนก ค่าความเที่ยงของเครื่องมือคู่ขนาน และทดสอบค่าความเที่ยงภายในผู้ประเมิน

ผลการวิเคราะห์ พบว่า มีค่าความยากตั้งแต่ 0.39-0.80 มีอำนาจจำแนกตั้งแต่ 0.70-1.10 ค่าความเที่ยงของเครื่องมือคู่ขนาน มีค่าเท่ากับ 0.96 และค่าความเที่ยงภายในผู้ประเมินมีค่าเท่ากับ 1

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการทดลอง โดยแบ่งขั้นตอนในการดำเนินการทดลองเป็น 3 ระยะ ดังนี้

1) ระยะก่อนการทดลอง

ผู้วิจัยนำแบบประเมินคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล ฉบับก่อนการทดลองมาดำเนินการประเมินกับกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม เพื่อประเมินคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล โดยทดสอบเด็กเป็นกลุ่มย่อย ครั้งละ 4 คน กลุ่มละ 45 นาที ใช้เวลาในการดำเนินการทั้งสิ้น 1 สัปดาห์ โดยผู้วิจัยได้บันทึกภาพและเสียงในระหว่างการประเมิน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน และครอบคลุมคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาลที่ต้องการประเมิน แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์หาค่าสถิติที (t-test)

2) ระยะการดำเนินการทดลอง

2.1) กลุ่มทดลอง ผู้วิจัยดำเนินการจัดประสบการณ์ตามแนวทางการสอนแบบ 4-H จำนวน 10 หน่วย จัดประสบการณ์ทั้งสิ้น 40 ครั้ง สัปดาห์ละ 4 วัน วันละ 45 นาที ในช่วงกิจกรรมเสริมประสบการณ์ รวมเวลาที่ใช้ในการจัดประสบการณ์ทั้งสิ้น 10 สัปดาห์ ประกอบด้วยแผนการจัดประสบการณ์ตามแนวทางการสอนแบบ 4-H จำนวน 40 แผน

ผู้วิจัยสังเกตและบันทึกพฤติกรรม ด้านคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาลระหว่างดำเนินการทดลอง โดยแบ่งเด็กเป็นกลุ่ม กลุ่มละ 9 คน แต่ละกลุ่มทำการสังเกตเป็นเวลา 4 วัน สังเกตใน 3 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมเสริมประสบการณ์ กิจกรรมกลางแจ้ง และกิจกรรมเสรี เพื่อนำข้อมูลมาใช้สำหรับเป็นแนวทางพัฒนาคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล และการวางแผนการถามคำถาม และจัดประสบการณ์ตามแนวทางการสอนแบบ 4-H ในวันต่อไป

2.2) กลุ่มควบคุม ผู้วิจัยดำเนินการโดยให้ครูประจำชั้นเป็นผู้ดำเนินการจัดประสบการณ์ จำนวน 10 หน่วย การจัดประสบการณ์ทั้งสิ้น 40 ครั้ง สัปดาห์ละ 4 วัน วันละ 45 นาที ในช่วงกิจกรรมเสริมประสบการณ์ รวมเวลาที่ใช้ในการจัดประสบการณ์ทั้งสิ้น 10 สัปดาห์ ประกอบด้วยแผนการจัดประสบการณ์แบบปกติ จำนวน 40 แผน

3) ระยะหลังการทดลอง

ผู้วิจัยนำแบบประเมินคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล ฉบับหลังการทดลองมาดำเนินการประเมินกับกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม เพื่อประเมินคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล โดยทดสอบเด็กเป็นกลุ่มย่อย ครั้งละ 4 คน กลุ่มละ 45 นาที ใช้เวลาในการดำเนินการทั้งสิ้น 1 สัปดาห์ ผู้วิจัยได้บันทึกภาพและเสียงโดยใช้วีดิทัศน์ ในระหว่างการประเมิน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน และครอบคลุมคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาลที่ต้องการประเมิน แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์หาค่าสถิติ (t-test)

6. การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล

6.1 การวิเคราะห์ค่าสถิติเกี่ยวกับผลของการจัดประสบการณ์ตามแนวทางการสอนแบบ 4-H ดังนี้

1) เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของคะแนนคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาลระหว่างกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม หลังการทดลอง

2) เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของคะแนนคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็ก ด้านการคิด ด้านความสัมพันธ์ ด้านการทำงาน และด้านตนเองระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม หลังการทดลอง

3) เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของคะแนนคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาลของกลุ่มทดลอง ก่อนและหลังการทดลอง

4) เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของคะแนนคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล ด้านการคิด ด้านความสัมพันธ์ ด้านการทำงาน และด้านตนเองของกลุ่มทดลอง ก่อนและหลังการทดลอง

6.2 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงบรรยายเกี่ยวกับผลของการจัดประสบการณ์ตามแนวทางการสอนแบบ 4-H ที่มีต่อคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล

ผลการวิจัย

1. หลังการทดลอง เด็กอนุบาลที่ได้รับการจัดประสบการณ์ตามแนวคิดการสอนแบบ 4-H มีค่าเฉลี่ยคะแนนคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล ด้านการคิด ด้านความสัมพันธ์ ด้านการทำงาน และด้านตนเอง สูงกว่าเด็กอนุบาลที่ได้รับการจัดประสบการณ์แบบปกติ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

2. หลังการทดลอง เด็กอนุบาลที่ได้รับการจัดประสบการณ์ตามแนวคิดการสอนแบบ 4-H มีค่าเฉลี่ยคะแนนคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล ด้านการคิด ด้านความสัมพันธ์ ด้านการทำงาน และด้านตนเอง สูงกว่าก่อนทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

อภิปรายผล

1. คุณลักษณะภาวะผู้นำด้านการคิด (Head)

กลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ยของคะแนนคุณลักษณะภาวะผู้นำด้านการคิด หลังการทดลองสูงขึ้นกว่าก่อนการทดลอง โดยมีค่าเฉลี่ยก่อนการทดลอง 9.06 และหลังการทดลอง 11.50 เนื่องจากการจัดประสบการณ์ตามแนวคิดการสอนแบบ 4-H เป็นการจัดประสบการณ์ที่ออกแบบมาเพื่อเปิดโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์ด้วยการลงมือปฏิบัติ ทำให้เด็กได้ฝึกกำหนดเป้าหมายในการปฏิบัติงาน โดยเด็กได้รับรู้ถึงรายละเอียดของเป้าหมาย หรืองานที่ตนเองจะทำ จากนั้นจึงทำวางแผนการทำงาน และกำหนดวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นในการทำงาน ซึ่งเป็นสิ่งที่เด็กไม่มีโอกาสได้ฝึกฝนในการจัดประสบการณ์แบบปกติ อีกทั้งกิจกรรมยังเปิดโอกาสให้เด็กได้ฝึกการหาข้อมูลเพื่อนำมาใช้ประกอบการตัดสินใจ และนำข้อมูลที่ได้รับมาคิดวิเคราะห์และเปรียบเทียบว่าข้อมูลใดที่ดีและไม่ดี รวมไปถึงการฝึกให้เด็กมีความรับผิดชอบในการทำงาน และฝึกแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงาน เพื่อให้สามารถดำเนินการตามแผนที่วางเอาไว้จนสำเร็จได้

นอกจากนี้ การสะท้อนและประยุกต์ใช้คุณลักษณะภาวะผู้นำ ครูได้ใช้คำถามกระตุ้นให้เด็กได้คิด และสะท้อนการเรียนรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะภาวะผู้นำจากการลงมือปฏิบัติกิจกรรม ช่วยทำให้เด็กได้ทบทวนความรู้จนเกิดเป็นความเข้าใจที่ลึกซึ้ง นำไปสู่การเชื่อมโยงความรู้ไปสู่การประยุกต์ใช้กับสถานการณ์ใหม่ และสามารถนำมาใช้ในการปรับปรุงพฤติกรรมของตนเองในครั้งต่อไปได้ ซึ่งขั้นตอนการจัดประสบการณ์ตามแนวคิดการสอนแบบ 4-H ที่เปิดโอกาสให้เด็กได้ลงมือปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการ และการตัดสินใจอย่างเป็นประจำ ทำให้คุณลักษณะภาวะผู้นำด้านการคิดของเด็กได้รับการพัฒนา สอดคล้องกับ อุบลรัตน์ เฟิงสถิตย์ (2545) ที่กล่าวว่า องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการคิดแก้ปัญหาและตัดสินใจ คือ การนำสถานการณ์ที่เป็นปัญหาที่น่าสนใจมาใช้ในการจัดกิจกรรม จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจที่จะเรียนรู้และแก้ปัญหา ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนบรรลุเป้าหมายในการเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว และสอดคล้องกับ Iowa State University (n.d.) ที่กล่าวถึงการพัฒนาการคิดว่า ควรพัฒนาผ่านกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เด็กมีความรับผิดชอบ และตัดสินใจได้ด้วยตนเอง สอดคล้องกับ University of Florida (2011) ที่กล่าวถึงคุณลักษณะภาวะผู้นำในด้านการตัดสินใจว่า เด็กจำเป็นต้องเรียนรู้การตัดสินใจอย่างชาญฉลาดและเลือกที่จะทำพฤติกรรมในเชิงบวก และจำเป็นต้องเข้าใจกระบวนการแก้ปัญหา การตัดสินใจ และความเป็นเหตุเป็นผลต่าง ๆ เด็กต้องเข้าใจว่าการตัดสินใจนั้น

ส่งผลต่อตนเองและคนอื่นอย่างไรบ้าง และเรียนรู้ที่จะรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ สายฝน วังสระ (2552) ที่ได้ศึกษาและพัฒนาโปรแกรม 4-H เพื่อพัฒนาคุณลักษณะภาวะผู้นำของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 จำนวน 52 คน พบว่า กิจกรรมในโปรแกรม 4-H สามารถช่วยพัฒนาคุณลักษณะภาวะผู้นำได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และยังพบว่านักเรียนที่เข้าร่วมโปรแกรม 4-H มีการหาข้อมูลประกอบการตัดสินใจ และรู้จักการปรับตัวเข้าหาผู้อื่นเพิ่มมากขึ้น

2. คุณลักษณะภาวะผู้นำด้านความสัมพันธ์ (Heart)

กลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ยของคะแนนคุณลักษณะภาวะผู้นำด้านความสัมพันธ์ หลังการทดลองสูงขึ้นกว่าก่อนการทดลอง โดยมีค่าเฉลี่ยก่อนการทดลอง 5.89 และหลังการทดลอง 9.67 โดยมีคะแนนคุณลักษณะภาวะผู้นำหลังการทดลองเพิ่มสูงขึ้นเป็นลำดับที่ 2 ทั้งนี้เนื่องจากการจัดประสบการณ์ตามแนวคิดการสอนแบบ 4-H เปิดโอกาสให้เด็กได้ทำงานร่วมกับผู้อื่น และมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างต่อเนื่อง กิจกรรมทุกขั้นตอนของกระบวนการทำให้เด็กได้พัฒนาการสื่อสารและการเห็นอกเห็นใจ ดังนี้

ขั้นที่ 1 การกระตุ้นความสนใจ ใช้กิจกรรมกระตุ้นให้เด็กเกิดความสนใจ และทบทวนความรู้เดิมของเด็ก ผ่านการใช้คำถาม รูปภาพ เกม หรือนิทาน ก่อนเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ เป็นการเปิดโอกาสให้เด็กได้ฝึกทักษะการสื่อสารของเด็กทั้งการฟังและการพูด สอดคล้องกับ ชิตาพร เอี่ยมสะอาด (2548) กล่าวถึงกิจกรรมในการส่งเสริมการพูดของเด็กว่า การเปิดโอกาสให้เด็กได้เล่าเรื่องจากประสบการณ์ หรือเล่าเกี่ยวกับสิ่งของ โดยจัดให้มีกิจกรรมประมาณ 5-10 นาทีก่อนเริ่มสอนบทเรียน หรือเปิดโอกาสให้เด็กตอบคำถามง่าย ๆ ทายปริศนา จะช่วยส่งเสริมพัฒนาการทางการพูดให้กับเด็กได้ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ Fredericks & others (1997) ที่กล่าวถึงการพัฒนาการฟังไว้ว่า ควรสร้างความกระตือรือร้นในการฟัง โดยใช้กิจกรรมการเรียนการสอนที่น่าสนใจ เพื่อกระตุ้นให้นักเรียนฟังอย่างตั้งใจ

ขั้นที่ 2 การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ เปิดโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านการลงมือทำกิจกรรมที่มีลักษณะของการเรียนรู้แบบร่วมมือ ภายใต้บรรยากาศการที่เอื้อต่อการเรียนรู้ โดยเด็กจะได้ฝึกแบ่งปัน และการช่วยเหลือกัน ช่วยให้เด็กได้ฝึกการรับรู้อารมณ์และความรู้สึกของผู้อื่น ผ่านการสังเกตสีหน้า ท่าทาง หรือน้ำเสียง และสามารถตอบสนองต่อความต้องการหรือความรู้สึก โดยไม่ทำร้ายความรู้สึกของผู้อื่นทั้งด้านคำพูดและการกระทำ และยังฝึกให้เด็กสามารถแสดงอารมณ์และความรู้สึกออกมาได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ การให้เด็กมีโอกาสได้มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับคนอื่นตลอดเวลาจะช่วยให้เด็กได้พัฒนาการสื่อสาร และการเห็นอกเห็นใจผู้อื่นได้ สอดคล้องกับ University of Florida (2011) ที่เสนอว่า การเปิดโอกาสให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับคนอื่นจะช่วยให้เด็กพัฒนาทางด้านอารมณ์และสังคม เด็กจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับคุณค่า ความเชื่อ และพฤติกรรมซึ่งเป็นที่ยอมรับจากการปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ทำให้เด็กเรียนรู้วิธีแสดงความรู้สึกออกมาได้อย่างเหมาะสม และค้นพบพฤติกรรมที่เป็นที่ยอมรับของสังคมได้ในที่สุด และสอดคล้องกับ Iowa State University (n.d.) ที่ระบุเกี่ยวกับการพัฒนาทักษะด้านความสัมพันธ์ว่า ควรพัฒนาผ่านกิจกรรมที่ทำให้เด็กรู้สึกถึงความปลอดภัยทางกายภาพและทางอารมณ์ขณะทำงานกลุ่ม

ขั้นที่ 3 การสะท้อนและประยุกต์ใช้ความรู้ และขั้นที่ 4 การสะท้อนและประยุกต์ใช้คุณลักษณะ
ภาวะผู้นำ เป็นการเปิดโอกาสให้เด็กได้สะท้อนการเรียนรู้ และประยุกต์ใช้ความรู้เพื่อเชื่อมโยงไปใช้ใน
สถานการณ์ใหม่ ผ่านการใช้คำถามกระตุ้นให้เด็กคิด และแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือสิ่งที่ได้เรียนรู้ เป็น
การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้เชิงบวก เปิดโอกาสให้เด็กทุกคนแสดงความคิดเห็นอย่างเสรี ช่วยให้เด็กเกิด
การพัฒนาทักษะในด้านความสัมพันธ์ และเปิดโอกาสให้เด็กได้ฝึกทักษะการสื่อสาร ซึ่งจะทำให้เด็กได้ฝึกมี
ปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นอย่างเห็นอกเห็นใจ และได้ฝึกการสื่อสารที่ดี การเปิดโอกาสให้เด็กได้สะท้อนและประยุกต์
อย่างสม่ำเสมอจึงช่วยให้เด็กได้พัฒนาทักษะการสื่อสาร สอดคล้องกับ นิตยา ประพุดติกิจ (2539) ได้กล่าวว่า
การพูด เป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทดสอบความคิดของตนเอง แสดงความรู้สึก เพิ่มพูนความรู้ใหม่ ๆ
พัฒนาความสามารถด้านการฟัง และสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น และสอดคล้องกับ กรมวิชาการ (2540) ที่ได้
เสนอว่า การจัดกิจกรรมเสริมประสบการณ์ควรใช้วิธีที่หลากหลาย และควรใช้การสนทนา อภิปราย เป็นการ
ส่งเสริมพัฒนาการทางภาษาในการพูด การฟัง รู้จักแสดงความคิดเห็นและยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

3. คุณลักษณะภาวะผู้นำด้านการทำงาน (Hand)

กลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ยของคะแนนคุณลักษณะภาวะผู้นำด้านการทำงาน หลังการทดลองสูงขึ้นกว่า
ก่อนการทดลอง โดยมีค่าเฉลี่ยก่อนการทดลอง 5.89 และหลังการทดลอง 9.72 โดยมีคะแนนคุณลักษณะภาวะ
ผู้นำหลังการทดลองเพิ่มสูงขึ้นเป็นลำดับที่ 1 เนื่องจากการจัดประสบการณ์ตามแนวคิดการสอนแบบ 4-H มี
ความแตกต่างจากการจัดประสบการณ์ปกติ คือมีโอกาสให้เด็กได้ทำกิจกรรมโดยปราศจากการแข่งขัน ลักษณะ
ของกิจกรรมที่จัดเป็นกิจกรรมเดี่ยว และกิจกรรมกลุ่ม จะส่งผลให้เด็กมีความรู้สึกปลอดภัย เกิดความไว้วางใจ
และเต็มใจที่จะทำสิ่งต่าง ๆ มีความกระตือรือร้น อีกทั้งยังเป็นการฝึกให้เด็กมีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ของ
ตนเอง ทั้งหน้าที่ที่เด็กเป็นคนเลือกเอง และหน้าที่ที่เด็กได้รับมอบหมาย ซึ่งเป็นการช่วยให้เด็กได้ฝึกการเป็น
ผู้นำผู้ตามที่ดี ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หรือตัดสินใจร่วมกับสมาชิกคนอื่นในกลุ่ม ฝึกการรับฟังและ
ยอมรับความคิดเห็นของคนอื่นที่มีความคิดเห็นแตกต่างจากตัวเอง รู้จักใช้การประนีประนอมเมื่อเกิดความ
ขัดแย้ง มีการปฏิบัติตามกติกาหรือข้อตกลงในระหว่างการทำกิจกรรม และกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้เด็กได้
เรียนรู้แบบร่วมมือ จึงช่วยให้เด็กสามารถทำงานและอยู่ร่วมกับผู้อื่น และมีความเป็นผู้นำที่ดีได้ สอดคล้องกับ
University of Florida (2011) ที่ระบุถึงหลักการและแนวทางในการจัดประสบการณ์ตามแนวคิดการสอน
แบบ 4-H ว่า เป็นการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือ ที่หลีกเลี่ยงการเรียนรู้ที่มีการแข่งขัน จะช่วยให้เด็กสามารถ
ทำงานร่วมกันได้โดยไม่ขัดแย้งกับผู้อื่น และการเปิดโอกาสให้เด็กทำกิจกรรมเป็นกลุ่มจะช่วยให้เด็กได้เรียนรู้สิ่ง
ต่าง ๆ จากคนอื่น ช่วยพัฒนาความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น การแบ่งปัน และทักษะทางสังคมให้แก่
เด็ก สอดคล้องกับ Cornell Cooperative Extension (2003) ที่ระบุว่า ครูมีบทบาทในการส่งเสริมให้เด็กได้
พูดคุยและทำงานร่วมกับคนอื่น ๆ เพราะเด็กมีความสามารถในการเรียนรู้ทักษะต่าง ๆ ที่จะช่วยให้ตนเอง
สามารถพัฒนาความเคารพและความเข้าใจผู้อื่นได้ และสอดคล้องกับ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา
แห่งชาติ (2542) ที่ระบุว่า การให้เด็กทำงานกลุ่มร่วมกับเพื่อน นอกจากจะช่วยเพิ่มทักษะทางภาษาและ
การพูดแล้ว ยังเป็นการกระตุ้นให้เด็กมีส่วนร่วมทางสังคม เพราะเด็กต้องมีปฏิสัมพันธ์กลุ่ม และต้องเสนอ

ความคิดเห็นให้กลุ่มยอมรับการวิจารณ์เพื่อหาข้อตกลงร่วมกัน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ Montana State University (2010) ที่ระบุว่า การเปิดโอกาสให้เด็กได้มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ให้เด็กได้ทำงานร่วมกับผู้อื่นช่วยให้เด็กได้รู้จักการแบ่งปัน และเข้าใจความรู้สึกของผู้อื่นมากขึ้น และยังเป็นการเปิดโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้เกี่ยวกับการแสดงความเอื้ออาทร การให้ความช่วยเหลือ และรู้จักปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นมากขึ้น

4. คุณลักษณะภาวะผู้นำด้านตนเอง (Health)

กลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ยของคะแนนคุณลักษณะภาวะผู้นำด้านตนเอง หลังการทดลองสูงขึ้นกว่าก่อนการทดลอง โดยมีค่าเฉลี่ยก่อนการทดลอง 10.06 และหลังการทดลอง 11.11 เนื่องจากการจัดประสบการณ์แบบปกติ ครูได้เปิดโอกาสให้เด็กได้สร้างสรรค์ และนำเสนอผลงาน จึงช่วยพัฒนาให้เด็กมีความภาคภูมิใจและมั่นใจในตนเอง สำหรับการจัดประสบการณ์ตามแนวคิดการสอนแบบ 4-H ได้ให้ความสำคัญกับบทบาทของครู เนื่องจากครูมีการปฏิสัมพันธ์ในเชิงบวกกับเด็กในทุกวันของการทำกิจกรรม และให้การยอมรับเด็กทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน ช่วยส่งเสริมให้เด็กเกิดความรู้สึกปลอดภัย เกิดความมั่นใจในการคิดและทำสิ่งต่าง ๆ พัฒนาความเป็นตัวของตัวเอง และเห็นคุณค่าในตนเองมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ครูยังมีบทบาทสำคัญในการช่วยพัฒนาให้เด็กเกิดความเข้าใจในอารมณ์และความรู้สึกของตัวเองมากขึ้น ด้วยการใช้คำถามกระตุ้นให้เด็กสะท้อนความคิด และความรู้สึกของตัวเอง ซึ่งจะช่วยให้เด็กสามารถควบคุม และแสดงอารมณ์ออกมาได้อย่างเหมาะสม รวมไปถึงการเปิดโอกาสให้เด็กได้พิจารณาถึงข้อดี และข้อด้อยของตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เด็กสามารถรับรู้ และประเมินความสามารถของตัวเองได้ตามความเป็นจริง การที่ครูสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ในเชิงบวก จึงช่วยให้เด็กสามารถพัฒนาความภูมิใจในตนเอง และการเข้าใจตนเองได้ สอดคล้องกับ University of Florida (2011) ที่ได้ระบุถึงบทบาทของครูในการจัดประสบการณ์ตามแนวคิดการสอนแบบ 4-H ว่า ครูมีบทบาทสำคัญในการช่วยให้เด็กพัฒนาความรู้สึกที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น และช่วยสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ในเชิงบวก และสอดคล้องกับ South Carolina State University (2005) ที่ระบุว่า การที่เด็กได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้สำเร็จด้วยตัวเอง จะช่วยให้เด็กพัฒนาความมั่นใจในตนเอง และนับถือตนเอง โดยครูควรให้การเสริมแรงด้วยการชื่นชม เปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงความคิดเห็น และชื่นชมผลงานของตนเอง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 ครู หรือผู้ที่มีความสนใจที่จะนำการจัดประสบการณ์ตามแนวคิดการสอนแบบ 4-H ไปใช้ ควรศึกษาทำความเข้าใจถึงหลักการ และกระบวนการในการจัดประสบการณ์ตามแนวคิดการสอนแบบ 4-H โดยละเอียด และสามารถนำเนื้อหาสาระในทุกสาระการเรียนรู้มาประยุกต์ใช้กับการจัดประสบการณ์ตามแนวคิดการสอนแบบ 4-H เพื่อพัฒนาคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กอนุบาล และจัดประสบการณ์ให้สอดคล้องกับประสบการณ์เดิมของเด็ก เพื่อให้เด็กสามารถเชื่อมโยงไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

1.2 ครูผู้สอนควรออกแบบกิจกรรมให้มีความหลากหลาย โดยเปิดโอกาสให้เด็กได้ทำงานร่วมกัน ทั้งกลุ่มใหญ่ กลุ่มย่อย รวมไปถึงการทำงานรายบุคคล เพื่อเปิดโอกาสให้เด็กได้มีปฏิสัมพันธ์ และทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ทำให้เกิดความเข้าใจในตนเอง และเข้าใจผู้อื่น ซึ่งจะช่วยให้เด็กสามารถพัฒนาคุณลักษณะภาวะผู้นำได้ ครอบคลุมครบทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการคิด ด้านความสัมพันธ์ ด้านการทำงาน และด้านตนเอง

1.3 ครูผู้สอนควรยืดหยุ่นเวลาในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะภาวะผู้นำในแต่ละด้าน โดยขยายการจัดประสบการณ์สำหรับคุณลักษณะภาวะผู้นำแต่ละด้านที่ต้องการพัฒนา เป็น 1 สัปดาห์ หรือขยายเวลาในแต่ละขั้นให้มากขึ้น โดยเฉพาะการสะท้อนการเรียนรู้ เพื่อเปิดโอกาสให้เด็กมีประสบการณ์ และได้สะท้อนการเรียนรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะภาวะผู้นำแต่ละด้านได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น สามารถเชื่อมโยงไปสู่การปฏิบัติได้ดียิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาการจัดประสบการณ์ตามแนวคิดการสอนแบบ 4-H เพื่อส่งเสริมคุณลักษณะในด้านอื่น ๆ ของเด็กอนุบาล

2.2 ควรมีการศึกษาการจัดประสบการณ์ตามแนวคิดการสอนแบบ 4-H เพื่อส่งเสริมคุณลักษณะภาวะผู้นำของเด็กในระดับชั้น หรือบริบทอื่น ๆ เพื่อให้ได้ผลการวิจัยที่ครอบคลุมมากขึ้น

รายการอ้างอิง

- กรมวิชาการ. (2540). *หลักสูตรก่อนประถมศึกษา พุทธศักราช 2540*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- กรุงเทพธุรกิจ. (2555). *เด็กในวันนี้คือ “ผู้นำ” ในวันหน้า*. สืบค้นจาก <http://www.bangkokbiznews.com/home/detail/politics/opinion/>
- คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. (2542). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. (2554). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555-2559*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานรัฐมนตรี.
- โควิทย์, สติเฟน. อาร์. (2554). *ผู้นำในตัวฉัน*. แปลโดย อมรรัตน์ ศรีสุรินทร์. กรุงเทพมหานคร: อินสปายร์.
- ชิตาพร เอี่ยมสะอาด. (2548). *เด็กปฐมวัยกับทักษะทางภาษา*. สุราษฎร์ธานี: คณะครุศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- นิตยา ประพฤติกิจ. (2539). *การพัฒนาเด็กปฐมวัย*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- ลีลาวดี ชนมาร. (2549). *กิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะเพื่อพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำในเด็กปฐมวัย*. (ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต). สาขาปฐมวัยศึกษา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เลขาธิการสภาการศึกษา, สำนักงาน. (2552). *สมรรถนะของเด็กปฐมวัยในการพัฒนาตามวัย 0-3 ปี: แนวแนะสำหรับพ่อแม่ ผู้ปกครอง ผู้ดูแลเด็ก*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. (2551). *สร้างภาวะผู้นำในเด็กและเยาวชนไทย*.

สืบค้นจาก: <http://www.moe.go.th/moe/th/news/detail.php?NewsID>

สยามรัฐ. (2556). *ครูเกือบ 100% เน้นสอนวิชา ส่งผลเด็กขาดทักษะความเป็นผู้นำ*. สืบค้นจาก

<http://www.siamrath.co.th/web/?q=ครูเกือบ100เน้นสอนวิชา>

สายฝน วังสระ. (2552). *การวิจัยและพัฒนาโปรแกรม 4-H เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5*. (ปริญาครุศาสตรมหาบัณฑิต). สาขาวิชาวิจัยการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อรพินท์ สุขยศ. (2538). *ผลของการละเล่นของเด็กไทยที่มีต่อลักษณะความเป็นผู้นำ ในด้านความเชื่อมั่นในตนเองของเด็กก่อนวัยเรียน*. (ปริญาการศึกษามหาบัณฑิต). สาขาคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อรอุมา วิไลย์. (2557). *การศึกษาความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับคุณลักษณะภาวะผู้นำในเด็กอนุบาล*. (ปริญาครุศาสตรมหาบัณฑิต). สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อุบลรัตน์ เพ็งสฤติย์. (2545). *จิตวิทยาการเรียนรู้*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

Anderson, J., Bruce, J. & Mouton, L. (2010). 4-H made me a leader: A college-level alumni perspective of leadership life skill development. *Journal of Leadership Education*. 9(2).

Baker, D. Z. (2006). *4-H volunteer leaders' series: Life skills through 4-H*. Retrieved from: http://www.uaex.edu/Other_Areas/publications/PDF/4HCC5.pdf

Bybee, R. W. & others. (2006). *The BSCS 5E Instructional model: Origins and effectiveness*. Colorado Springs, CO: BSCS.

Cornell Cooperative Extension. (2003). *New York State 4-H cloverbud leader handbook*. Retrieved from <http://www.cceoneida.com/assets>

Ferrari, T. M., Hogue, C. A. & Scheer, S. D. (2004). Parents' perceptions of life skills development in the 4-H cloverbud program. *Extension Journal*. 42(3).

Fredericks, A. D. & others. (1977). *Teaching the intergrated language arts: Process and practice*. New York: Addison-Westey Education Publishes.

Hendricks, P. (1998). *Targeting life skills model*. Retrieved from <http://www.extension.iastate.edu/4H/lifeskills/homepage.html>

Iowa State University. (n.d.) *Meeting the needs of youth: Tips for 4-H leaders*. Retrieved from <http://www.extension.iastate.edu/4hfiles/statefair/>

Iowa State University. (2012). *Experiential learning model*. Retrieved from <http://www.extension.iastate.edu/4h/sites>

- Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Montana State University. (2010). *4-H cloverbuds agent and volunteer leader guide*. MSU Extension.
- Nelson, A. E. (2009). *KidLead: Growing great leaders*. South Carolina: BookSurge.
- Pfeiffer, W. & Jones, J. E. (1977). *The 1977 handbook for group facilitation*. CA: University Associates.
- South Carolina State University. (2005). *4-H youth development*. Retrieved from <http://www.clemson.edu/extension/4h>
- University of Florida. (2011). *Florida 4-H Cloverbuds a guide for programming for staff and volunteers*. Retrieved from: edis.ifas.ufl.edu/pdffiles/4H/4H31700.pdf
- University of Minnesota. (2006). *10 minute leadership lessons*. Retrieved from <http://4h.missouri.edu/projects/curriculum/10minuteleadershiplessons.pdf>